

Муляр Н.М.
здобувач кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У ПРОСТОРИ «ЦЕРКВА – РОДИНА»

(ДРУГА ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

У статті проаналізовано співпрацю церкви та родини щодо морально-етичного виховання дітей. На основі узагальнення досліджень розкрито основні напрямки виховної діяльності релігійних товариств: «Апостольство молитви», «Братство святого Йосафата», «Братство Пресвятого серця Ісусового», пріоритетами яких була християнська мораль.

In the article the collaboration of church and family of the second half is reflected and analysed XIX – to beginning of XX age on questions of moral-ethic education of children. On the basis of generalization of researches basic directions of an educate activity of religious societies are exposed: «Apostleship of prayer», «Fraternity sainted of Yosafata», «Fraternity of the Presvyatogo heart of Isusovogo», priorities of which was a christian moral.

Постановка проблеми. Значний вплив релігії на виховання дітей у сім'ї пояснюється тим, що вона опікується кожною людиною від її народження до смерті. У часи тоталітарно-атеїстичного режиму була гірка нагода переконатися у тому, яких збитків у вихованні дітей і молоді, особливо в духовно-моральній сфері, було завдано. «Церква використовує кожну нагоду, – зазначає М. Стельмахович, щоб нагадати батькам про їхній святий виховний обов'язок, а дітям – про необхідність їх гарної поведінки. Віра й звичаї християнські, які панують у парафії, створені церквою, є тією духовною атмосферою, в якій діти зростають і розвиваються» [6, 56]. Великого значення має загальна організація релігійної діяльності сім'ї: регулярні відвідування церкви, щоденні молитви, дотримання постів, церковні свята тощо.

На наш погляд, педагогіка сімейного виховання не може бути незалежною, автономною стосовно релігії. Духовна особистість виховується тільки завдяки спілкуванню з людьми, з Богом, у колі дружної сім'ї й родини. Відзначимо, що, незважаючи на тривале забуття, основні моральні закони,

норми нашого суспільства несуть на собі відбиток християнства. Духовний зв'язок поколінь здійснюється, в основному, через сім'ю, яка бере на себе виховний обов'язок саме в той найвідповідальніший момент, коли відбувається найінтенсивніший розвиток дитини і коли вона найбільшою мірою схильна до наслідування та піддатлива до виховних впливів. Виховна місія сім'ї особлива тому, що саме тут формується характер людини, її ставлення до життя, оточуючого світу, людей і до себе.

Аналіз останніх досліджень. Питання морально-етичного виховання дитини під впливом церкви та родини порушується в численних розвідках українських науковців. Так, виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї розглядає К. Журба; О. Гентош ґрунтовно проаналізовано віру, як основу формування моральності людини; роль релігії у житті та вихованні дитини висвітлює І. Бражник. У публікаціях вищезгаданих авторів виразно окреслюється значимість у вихованні підростаючого покоління релігійних постулатів. Враховуючи та використовуючи положення та здобутки цих науковців, ми, розглядаємо дитину у просторі «церква – родина», який є невід'ємною частиною морально-етичного виховання.

Мета статті: проаналізувати зміст та особливості морально-етичного виховання дитини у просторі «церква – родина» другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Сама ідея Церкви сприймається як поняття спільноти, збудованої на любові, яка передбачає участь усіх у житті самого Бога. Родина має бути одним із місць, де будується Церква – родина, що охоплює всіх віруючих [5, 216]. З вірою та релігією в українців пов'язані найважливіші події людського життя, а саме: хрещення, вінчання, похорони. Народження дитини на світ ознаменовувалася хрещенням, що символізувало відпущення дитині первородного гріха та офіційне приєднання до церкви та християнської громади. Як Господнє благословення у родині розглядалося вінчанням молодих та народження дитини: «Благодатній вплив Христа на суспільне життя людства показується найліпше на родинному союзі, що його Спаситель скріпив і освятив, християнське життя зачинається у нас від цього моменту, коли до наших хат і родин входять християнські порядки» [10, 36].

Похоронна церемонія також пов'язувалася з церковними ритуалами, нагадуючи людині про вічність й потребу у примиренні людини з Богом. Відвідуючи церкву, батьки дотримувалися і навчали дітей тих правил, які започатковував священнослужитель. У церкві панував певний порядок. У більшості храмів досліджуваного періоду віруючі дотримувалися порядку у такий спосіб, що попереду стояли старші господарі, за ними молодші, по правій стороні – парубки, по лівій – дівчата. У так названому «Бабінці» стояли старші жінки – по правій стороні, молодші – по лівій. Існувало й ряд правил для зовнішнього вигляду вірян. Зокрема, ідучи до церкви, дорослі та діти, а жінки особливо, слідкували, щоб їхній одяг не був яскравим, заборонялося

розмовляти та ходити по церкві під час богослужіння, приходити з палицею, торбою чи кошиком [4, 40]. Дітей водили до церкви кожної неділі чи у свята. Величність церковного співу, слухання заповідей божих, сповідь – все це позитивно впливало на дитину. Це була одна із сторін її духовного і морально-етичного виховання, тобто виховання доброти, гуманності, справедливості, милосердя, честі, піклування про батьків, калік.

Даючи батькам поради щодо виховання, науковець другої пол. XIX ст. А. Наумова зазначала, що такі християнські чесноти, як любов, терпіння, слухняність, милосердя, справедливість та скромність потрібно плекати у дітях через їхнє раннє залучення до Церкви [3, 12].

Християнське виховання – «це Божа педагогіка, яка є безперервним процесом праці над формуванням душі і тіла особи для досягнення нею повної злуки з Богом» за словами апостола Павла: «Живу вже не я, а живе Христос у мені» (Гал. 2,20). Християнське виховання засноване на «вічних правдах», визначених у Святому Письмі. Родина, як перша школа, є основою, де не тільки вивчається, але й реалізується Божа педагогіка. В ній практикується спільна молитва, яка є основним елементом літургійного життя в родині. Приймання святих таїнств родинною, зокрема святого причастя (Євхаристії), таїнства покаяння (сповіді) освячує її й спричинюється до того, що вона стає джерелом любові. Читання Святого Письма в родині наших предків – це найкращий помічник у вихованні. Одним зі способів родинного виховання було плекання дисципліни, як низки приписів, звичаїв у родині, щоб створити відповідну атмосферу для вироблення волі. Основою дисципліни є пильність (старанність) та послух. Вся родина повинна була дотримуватися одних законів і заборон. Українці вважали, що покарання в родині повинні бути справедливими і застосовуватися тільки в разі необхідності. Нагороди, як вияв задоволення поведінкою дітей, теж були справедливими і поміркованими.

Морально-етичному вихованню дітей у досліджуваній період сприяли культурні надбання видатних представників церкви, зокрема: А. Шептицького, Є. Гузара, І. Бартошевського, Г. Барвінського, М. Зубрицького та ін., які розгорнули активну релігійну та педагогічно-просвітницьку діяльність.

У контексті нашого дослідження важливого значення набувають пастирські листи митрополита А. Шептицького до духовенства і вірних Станіславівської єпархії, присвячені проблемам сім'ї, церкви, розумінню віри, основам праведного способу життя, морально-етичному вихованню дітей. Владика наголошує на значущості української родини та її приналежності до Христової віри: «Треба передусім найти для кожного такий ґрунт, на якому

міг би він почуватися свobodним і щасливим; – на якому міг би рости в силу та свobodно розвиватися; – на якому міг би заспокоїти потреби свого розуму й серця, – тіла й душі. Тією основою людського життя є саме родина» [10, 31]. Митрополит акцентує свою увагу на тому, що подружжя є Таїнством, «моральним зобов'язанням», правила якого встановлює церква: «Подружжя, яке не було би таким моральним зобов'язанням і яке не накладало би взаємних прав та обов'язків, – не було б нічим іншим, як тільки самолюбством пристрасти без ніякого етичного елементу виховання дітей у сім'ї» [10, 34]. У пастирському листі «Правдива віра» А. Шептицький силою переконання та пересторог наголошує на вартостях церковних проповідей, що носять виховний характер. З цього приводу він писав: «З кожної проповідниці наша Церква народньою українською мовою, – виховує наші діти в українському, народному дусі, ... – вчить тверезости і моральности, згоди та любови...» [10, 68].

Доцільно згадати Є. Гузара, вчення якого носили релігійний характер. Велику увагу він приділяв поясненню дітям Божих заповідей. Свідченням цього є вивчення однієї із них: «Проти 4-тої Б. зап. грішать ті, що говорять зневажливо о своїх родичах і старших, що висмівають ся з них, що стидаються їх, що відповідають їм зухвало, що не молять ся за них, що роблять їм нарочно гризоту і смуток, що приводять їх до гніву, що не сповняють їх рад і приказів охотно, скоро і точно, що не хотять піддати ся без нарікання їх справедливим карам» [1, 279].

Повчаючи дітей, Є. Гузар наголошував: «...шукайте потіхи в молитві, а коли будете так покiрно молитися як Ісус, певно вислухає вас Г. Бог, як вислухав Ісуса» [1, 280]. Важливе місце у своїх вченнях він відводив ставленню до священнослужителів та церкви, приводячи у приклад слова св. Й. Золотоустого: «Хто поважає священника, поважає Христа: хто зневажає священника, зневажає Христа Господа, котрого заступником є священник» [1, 317]. Не були поза увагою Є. Гузара також Таїнство шлюбу та церковні обряди (благословення і освячення). Їхній зміст був насичений різноманітними прикладами з життя на морально-етичну тематику, що спонукало дітей до життя у Христовій вірі.

У другій половині XIX століття приступив до своєї душпастирської діяльності М. Зубрицький відомий як богослов, громадський діяч, педагог, етнограф та науковець. Особливою силою Божого слова відзначалися недільні проповіді, у яких він учив дбати про власну душу, ні словом, ні ділом не грішити проти Бога і України. Особливо дошкульно критикував священник нероб, гультяїв, п'яниць, котрі, співаючись, продавали навіть землю,

залишалися без засобів до існування [2, 274]. Будучи педагогом-практиком та педагогом-дослідником М. Зубрицький повсякчас турбувався про навчання і виховання молодого покоління.

У другій половині XIX – на початку XX століття освітньо-виховною діяльністю займалися чимало релігійних товариств, зокрема: «Апостольство молитви», «Братство святого Йосафата», «Братство Пресвятого серця Ісусового» та інші.

Аналіз архівних документів дає підстави стверджувати, що діяльність цих товариств спиралася на пріоритети християнської моралі, що створювала відповідні умови для формування морально-етичних норм дитини. Головною їхньою метою було «сприяти поширенню Слова Божого, підтримання релігійного духу, укріплення християнських чеснот взагалі, а побожності, любові, моральності та милосердя особливо» [7, 1].

Для досягнення поставлених цілей представниками релігійних братств слугували молитви і богослужіння; духовні вправи і релігійні практики; заснування і опікування лікарнями; заснування захоронок для дітей-сиріт [8, 2].

Сиротинці та захоронки, що знаходились під опікою чернецтва, досягли вагомих результатів у виховній роботі з дітьми. Як свідчать архівні матеріали, кожне чернече згромадження мало свій статут, за яким передбачалася їхня опікунська та освітньо-виховна діяльність. Зокрема, у статуті сестер Мироносиць вказано, що сестри повинні забезпечувати життєві потреби сиріт, а саме: дбати про їхнє тіло та старанно відноситись до стану їхньої душі; дбати щоб сиротинці вели побожне життя відвідуючи сл. Божі та приступали до св. Причастя; заборонялося відсилати дітей просити милостиню по домівках; діти залучалися до тієї праці, яка відповідала їхній силі та здоров'ю; з метою недопущення заздрості серед дітей передбачалося, щоб вони усі мали однакову одягу щодо її крою, якості та кольорової гами; виключити із сиротинця могли за власним бажанням дитини, або ж, якщо неухильно спостерігалася її аморальна поведінка, яка негативно впливала на мирне життя у сиротинці. До роботи з дітьми допускалися Сестри, котрі «працювали з любов'ю, були лагідними та терпеливими» [9, 32-33]. Такі релігійні згромадження були добрим прикладом для сім'ї, родини, громади й держави у справі морально-етичного виховання дітей.

Висновки. Отже, у другій половині XIX – на початку XX століття морально-етичне виховання дитини здійснювалося у родинно-церковному просторі. Ефективність такого виховання, забезпечувалося наявністю певних

християнських традицій, що сприяли морально-етичному вихованню дитини, а саме: церковні літургії, сповідь, Св. причастя, бесіди, проповіді, які були особливо ефективними засобами впливу на свідомість дітей та їхню поведінку. Що ж до засобів морально-етичного виховання досліджуваного періоду, тобто тих факторів, за допомогою яких здійснювався виховний процес у просторі «церква – родина», можна відзначити такі: молитва, релігійна література й церковний спів. Повернення до виховних християнських традицій українців сприятиме оздоровленню морально-етичному клімату сучасної української сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузар Є. Практичний проповідник для науки релігії в школі і в церкві. – 2-ге доп. вид. – Львів, 1909. – 322 с.
  2. Лисак В. Релігійна та педагогічно-просвітницька діяльність Михайла Зубрицького / Історія релігії в Україні. Праці XI-ї міжнародної наукової конференції – Львів: Логос, 2001. – С. 273–278.
  3. Наумова А. Советы о воспитании детей. – Санктпетербургъ: Типографія Департамента Удѣловъ, 1861. – 32 с.
  4. О. Корнилій Сенік. Правила приличности въ товаришеской жизни для селянъ. – Львовъ: Типографіи Ставропигійского Института, 1896. – 96 с.
  5. Обер Жан-Марі Сімейна і сексуальна мораль // Моральне Богослов'я. – 2-ге вип. вид. – Львів: «Стрім», 1997. – С. 212–253.
  6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-метод. посібник. – К., 1997. – 232 с.
  7. Центральний державний історичний архів України у Львові. – ф. 684, оп. 1, С. 3318, арк. 8.
  8. Центральний державний історичний архів України у Львові. – ф. 684, оп. 1, С. 3325, арк. 7.
  9. Центральний державний історичний архів України у Львові. – ф. 684, оп. 1, С. 3310, арк. 9.
- Шептицький А. Правда віра: Пастирський лист до вірних на Буковині, Станиславівської єпархії, 1900 р: Репринтне видання Том 1. – Монастир монахів Студійського уставу. – Лівів: «Свічадо», 1994. – С. 50–77.